

زندگی ابتهاج از آغاز تا ریاست سازمان برنامه

۱۶ آبان ۱۳۹۵ ساعت ۱۰:۳۴

ابوالحسن ابتهاج، یکی از پایه گذاران اصلی برنامه ریزی توسعه در ایران می باشد. وی در طول حیات خود به اقدامات سیاسی و اقتصادی زیادی همت گمارد، اما بیشتر به واسطه نقش و خدماتی که در سازمان برنامه ریزی کشور داشت، شناخته شده می باشد. ابتهاج پیش از اشتغال در سازمان برنامه، مدت زیادی نیز به عنوان مترجم و مدیر عامل بانک ملی، در امور مالی و اقتصادی کار کرده بود و با بسیاری از امور پولی و مالی آشنایی داشت. وی چندین سال در سازمان برنامه و بودجه عهده دار ریاست سازمان برنامه گردید، اما در اواسط اجرای برنامه دوم مجبور به کناره گیری از سمت خود می-شود و به فعالیت در بانک مشغول می گردد. به طور کلی زندگی ابتهاج از فراز و نشیب های فراوانی برخوردار بود که به بخشی از زندگی وی به خصوص نقش او در سازمان برنامه و بودجه اشاره می-شود.

جوان و تاریخ- مقالات

ابوالحسن ابتهاج فرزند میرزا ابراهیم خان ابتهاج الملک در سال ۸ آذر ۱۲۷۸ در رشت و در خانواده های تحصیلکرده دیده به جهان

گشود. پدرش مسئول گمرک انزلی و برادرش غلامحسین در چندین دوره نماینده مجلس شورای اسلامی و نیز مجلس موسسان بود.

ابوالحسن از همان آغاز کودکی و در سن یازده سالگی، این فرصت را به دست آورد تا به منظور تحصیل به خارج از کشور همچون پاریس و بیروت سفر کرده و مدتی را به همراه برادرش در این کشور سپری کند. بازگشت وی از بیروت به ایران با جنگ جهانی اول و اشغال گیلان توسط روسها، همزمان گشت. از سویی بسیاری از راههای خروج ایران بسته شد و راه بازگشت به بیروت نیز عملاً غیرممکن گردید. از این رو ابوالحسن و برادرش به پیشنهاد پدر در تهران مانده و به ادامه تحصیل پرداختند تا شرایط در شمال کشور به حالت عادی بازگردد. با فراهم شدن شرایط، امکان بازگشت ابتهاج به رشت و تحصیل در مدرسه آمریکایی فراهم شد و وی چند سالی نیز در این مدرسه مشغول به تحصیل گشت. او توانست در رشت اولین حرفه خود را آغاز کرده و به عنوان مترجم به استخدام انگلیسها درآید. ابتهاج مدتی نیز به عنوان مترجم کل در بانک شاهی به کار مشغول گشت که همین موضوع سرآغاز استخدام او در سمتهای مختلف در امور بانکی و مالی در دوره رضاشاه گردید. اما شاید نقطه عطف مهم در زندگی شغلی وی در سال ۱۳۲۱ و در دوره محمدرضا شاه شکل گرفت و آن مدیریت بانک ملی بود.

وی در زمان اشتغال در بانک ملی، پشوانه پول ایران را از نقره به طلا تغییر داد و بانک ملی با این کار توانست نقره دریافتی را دارایی خود به شمار آورد و از کاهش ارزش پول کشور جلوگیری کند. ۱. ابتهاج همچنین در این دوره با دکتر میلسپو رئیس بانک ملی نیز اختلافاتی پیدا کرد که در نهایت این اختلافات باعث میشود تا میلسپو برای همیشه ایران را ترک کند. در این دوران پیشنهاد وزارت نیز از سوی رزم آرا برای ابتهاج مطرح میشود، اما وی از قبول آن سرباز میزند و همین موضوع باعث برکناری او از بانک ملی میشود. ابتهاج بعد از پشت سرگذشتن این تحولات، در سال ۱۳۲۹ به عنوان سفیر راهی فرانسه میشود، اما بعد از مدتی از سمتش عزل و به سوئیس میرود. در مدت اقامت در سوئیس، صندوق بینالمللی، پیشنهاد مشاور این نهاد را به او میدهد و ابتهاج با قبول آن به واشنگتن میرود. وی بعد از پایان مدت قراردادش در سال ۱۳۳۳، به ایران بازگشته و ریاست سازمان برنامه و بودجه را عهدهدار میشود.

ریاست سازمان برنامه و بودجه

ایده تشکیل سازمان برنامه و بودجه برای اولین بار توسط حسین علاء در سال ۱۳۱۶ و تحت تأثیر اندیشه ابتهاج مطرح شد که طی آن شورایی بدین منظور تشکیل و مدیریت آن نیز به ابتهاج واگذار میشود. ابتهاج نبود برنامه اقتصادی را عامل وضعیت آشفته اقتصادی میدانست و درصدد تشکیل برنامه‌های اقتصادی بود؛ اما جنگ جهانی دوم، اشغال کشور توسط متفقین و برکناری رضاشاه که باعث آشفته‌گی سیاسی گردیده بود، مانع از تحقق این هدف گردید. با این حال وی به تلاشهای خود جهت تهیه برنامه در ایران ادامه داد و تبلیغات فراوانی در دولتهای قوام، ساعد و... نمود. او معتقد بود: اگر کشورهای عقب مانده بخواهند دور باطل فقر و رکود را در هم بشکنند، برای سرمایه گذاری در حدی که لازم است، ناگزیرند دست به برنامه ریزی ملی بزنند. «در نهایت این تلاشها به ثمر نشست و اولین لایحه برنامه هفت‌ساله عمرانی در ۲۶ بهمن ۱۳۲۷ تصویب شد.

اما خدمت مهم و اصلی ابتهاج در سازمان برنامه و بودجه، به سال ۱۳۳۳ و انتخاب او به عنوان مدیر عامل سازمان بازمیگردد. ابتهاج با انتصاب به این سمت، در این سال برنامه اول را خاتمه یافته اعلام نمود که در نتیجه نزدیک به ۸۰ درصد اعتبارات آن به برنامه دوم منتقل شد. ۲ از دیگر اقدامات بعدی ابتهاج در سازمان، ایجاد یک دفتر اقتصادی و یک دفتر فنی بود. در این راستا وی تلاش زیادی کرد تا اعضای کمیسیون مجلس را متقاعد به استخدام اقتصاددان نماید.

دعوت از کارشناسان خبره ایرانی داخل و خارج کشور، توجه به مناطق فقیر و عقبمانده، از مهمترین اقدامات ابتهاج در دوران تصدی در سازمان برنامه بود که باعث کارآیی این برنامه نسبت به برنامه اول گردید. اما دوران خدمت ابتهاج در سازمان چندان به درازا نینجامید و وی به دلیل اختلاف با شاه از سازمان برکنار میشود. گروهی علت اختلاف را همکاری و نزدیکی بیش از حد او به آمریکاییها میدانند و معتقدند که ابتهاج «معتقد به خارجی بود و میل داشت که کارها را با نظر آنها انجام بدهد و خیلی دست باز با آنها رفتار می کرد و حال آن که با ایرانی‌ها خیلی شدید عمل می کرد». «البته گاه نیز ابتهاج از سوی کسانی چون احمد آرامش از اعضای هیات نظارت سازمان برنامه، متهم به مخالفت با سیاستهای آمریکا میشد. با این حال، «بعد از همکاری ابتهاج با آمریکاییها و بالا رفتن قیمت نفت همه از ابتهاج میخواستند برنامه‌های عمرانی سریعتر پیش برود؛ اما شاه میخواست درصد افزایش نفت در بازار خرید اسلحه مصرف شود. اختلافات ابتهاج و شاه از این جا شروع میشود، ابتهاج که شخصیتی مغرور و بیپروا بود قاطعانه با شاه برخورد میکند و مخالفت خود را با او بیان میکند و همین موضوع باعث برکناری او میشود. ۴

ابتهاج بعد از برکناری از سازمان مدتی زندانی میگردد و پس از آزادی در بانک ایرانیان به عنوان مدیرعامل فعالیت میکند. او تا ۱۸

سال از ملاقات با شاه امتناع کرده و در نهایت با وگذاری سهام خود، جهت معالجه بیماری از ایران خارج و رهسپار پاریس و لندن میشود. ابتهاج در لندن بر اثر بیماری نابینا گشته و در همان جا نیز چشم از دنیا فرو بسته و به خاک سپرده میشود.

فهرست منابع

۱. تاریخچه سی ساله بانک ملی ایران ۱۳۰۷ تا ۱۳۲۷، چاپخانه بانک ملی ایران، ۱۳۳۸ ش، ص ۲۲۹ و ر، ک: سعیده سلطانی مقدم، ابتهاج، سایت پژوهه

۲. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۱۱۵۶ به تاریخ ۲۸/۱۰/۸۵، ص ۳۲.

۳. خاطرات جعفر شریف امامی، طرح تاریخ شفاهی هاروارد، انتشارات سخن، ص ۱۸۲

۴. بتهاج، ابوالحسنه خاطرات، تهران، علمی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۴۱۸ و ر: ک، سعیده سلطانی مقدم، ابتهاج، سایت پژوهه

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۲۱۱۷۹/جبرنامه-سازمان-ریاست-آغاز-ابتهاج-زندگی>